

Г. А. ТРУНОВА

СТРАХОВИЙ СОЦІАЛЬНИЙ РИЗИК В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Висвітлюється сутність та ознаки страхових соціальних ризиків у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Ключові слова: страховий соціальний ризик, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхові фонди, державний соціальний стандарт.

Освещается сущность и признаки страховых социальных рисков в системе обязательного государственного социального страхования.

Ключевые слова: страховой социальный риск, обязательное государственное социальное страхование, страховые фонды, государственный социальный стандарт.

The article is devoted illumination of essence and signs of insurance social risks in the system obligatory state social insurance.

Key words: insurance social risk, obligatory state social insurance, insurance fund, state social standard.

Діяльність людей завжди супроводжується, як відомо, значною кількістю різноманітних ризиків. Тому закономірним є факт, що в силу розвитку суспільства та технологічного рівня виробництва з'являються нові види соціальних ризиків, які загрожують благополуччю наших громадян. У зв'язку з реформуванням системи загальнообов'язкового державного соціального страхування актуалізується питання щодо сутності страхових соціальних ризиків.

Питанню страхових соціальних ризиків присвячені роботи Н.Б. Болотіної, І.О. Гуменюк, О.Є. Мачульської, М.Ю. Федорової та інших. Разом з тим наукові дослідження зазначених учених не вичерпали всіх проблем щодо сутності страхового соціального ризику.

Поняття соціального ризику є ключовим як в теорії права соціального захисту, так і в сфері соціального страхування. Соціальний ризик – це ключова ознака соціального страхування. Ще в свій час М.А. Вігдорчик визначав, що страхуванням називається така організація взаємодопомоги при якій ризик визначеного нещасного випадку враховується наперед і пов'язане з цим ризиком матеріальне навантаження наперед розприділяється між усіма членами організації¹. Тобто першочерговою ознакою соціального страхування вчений визначав соціальний ризик, який попередньо можна врахувати.

Система соціальних ризиків не є сталою, вона динамічно змінюється залежно від розвитку держави та проголошених нею цінностей².

Соціальні ризики як підстава для набуття людиною права на соціальний захист і відповідно соціальне страхування були встановлені у міжнародних актах – Конвенціях та Рекомендаціях Міжнародної організації праці – № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення (1952 р.), № 128 про допомоги по інвалідності, по старості і в разі втрати годувальника (1967 р.) та ін., а також у Європейському кодексі соціального забезпечення (1964 р.), Європейській соціальній хартії про основні соціальні права трудящих (1989 р.). Згідно з наведеними міжнародними актами до соціальних ризиків, які утворюють основу для

набуття людиною права на соціальний захист та соціальне страхування, належать: тимчасова непрацездатність; вагітність та пологи; необхідність догляду за хворою дитиною, хворим членом сім'ї; хвороба; інвалідність; старість та ін.³

Аналогічний, однак більш детальний перелік міститься в наступних нормативно-правових актах, що забезпечують правове регулювання, щодо окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а саме: Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р.; Законах України: «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 р., «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р., «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» від 18 січня 2001 р.; «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. В законодавстві України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування встановлено чіткий механізм виявлення соціальних ризиків через систему державних соціальних стандартів, у відповідності до яких чітко визначається перелік показників які служать основою для виявлення соціального ризику.

В науковій літературі під соціальним ризиком розуміється, як правило, можливість настання матеріальної незабезпеченості в результаті відсутності заробітку або трудового доходу по об'єктивним соціально значимим причинам, а також у зв'язку з додатковими витратами по утриманню дітей та інших членів родини, які потребують допомоги, по задоволенню потреб в медичних і соціальних послугах⁴.

Наведене визначення в цілому відображає сутність соціального ризику, оскільки – останній це не тільки можливість матеріальної незабезпеченості внаслідок втрати заробітку, як вважають певні науковці⁵, а й випадки матеріального обтяження особи у певних життєвих ситуаціях⁶.

Особливістю соціальних ризиків у сфері соціального страхування є саме їх страховий характер. На цьому в свій час наголошував М.А. Вігдорчik⁷. Даний критерій відділяє їх від соціальних ризиків, які притаманні праву соціального захисту взагалі. У зв'язку з чим всі соціальні ризики можна поділити на страхові та нестрахові. Страхові соціальні ризики передбачені в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Нестрахові соціальні ризики притаманні усій галузі права соціального захисту. Тобто нестрахові соціальні ризики та страхові співвідносяться між собою як загальне і конкретне. Так, наприклад малозабезпеченість родини є соціальним ризиком нестрахового характеру. У випадку якщо середньомісячний сукупний дохід сім'ї з поважних або незалежних від них причин нижчий від прожиткового мінімуму, тоді сім'я має право претендувати на державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям⁸. Тобто мова йде про соціальні ризики нестрахового характеру, це означає, що право на відповідну державну допомогу сім'я буде отримувати незалежно від будь-якої прив'язки до механізму попереднього страхування. Крім того, кошти на відповідну допомогу будуть надходити з державного або місцевого бюджету.

Законодавець в Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначив страховий ризик як обставини, внаслідок яких громадяни та/або члени їх сімей можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування і потребують матеріальної підтримки або соціальних послуг

за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням⁹.

Визначення страхового ризику можемо знайти також в Законах України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням». У відповідності до першого, страховий ризик у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття – це обставини, внаслідок яких особи можуть втратити роботу і потребують матеріальної підтримки та соціальних послуг¹⁰. У відповідності до другого нормативно-правового акту, страховий ризик у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням – це обставина, внаслідок якої застрахована особа або члени її сім'ї можуть втратити тимчасово засоби до існування та потребувати матеріального забезпечення або надання соціальних послуг¹¹.

Як бачимо, законодавець акцентує увагу саме на можливості настання негативних наслідків у вигляді зменшення матеріальних активів для застрахованої особи або членів її родини.

М.Ю. Федорова чітко виділяє ознаки страхових соціальних ризиків, які відмежовують їх від нестрахових, а саме:

1) страхові ризики компенсуються застрахованим особам за рахунок спеціально створених страхових фондів, а нестрахові ризики компенсуються за рахунок коштів бюджетів різних рівнів;

2) страхові ризики розподіляються між всіма учасниками соціального страхування (на солідарних засадах), тоді як при нестрахових – фінансове навантаження лягає на всіх членів суспільства через розподілення грошових коштів через бюджети;

3) страхові ризики можна наперед передбачити, оцінити, тоді як нестрахові оцінити і передбачити набагато важче¹². Це означає, що страхові ризики характеризуються певними закономірностями виникнення і розвитку, які можна виміряти математично з застосуванням закону великих чисел. Так, при наявності інформації про середню кількість застрахованих, які хворіють щорічно, середньої тривалості хвороби в днях, середньої заробітної плати і середньому розмірі допомоги по тимчасовій непрацездатності можна розрахувати суму, необхідну для покриття видатків на виплату допомог по тимчасовій непрацездатності¹³.

На нашу думку, М.Ю. Федорова вдало визначила критерії розмежування страхових та нестрахових соціальних ризиків. Зауважимо, що варто було б додати ще й таку ознаку, як зайнятість осіб, на яких поширюються страхові соціальні ризики. Тобто страховий соціальний ризик є таким для осіб, які застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, або осіб, які перебувають на їхньому утриманні. Тоді як нестрахові соціальні ризики не залежать від будь-якої попередньої зайнятості осіб чи наявності певного страхового стажу. Виняток з даного правила становлять норми Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р. де передбачено право осіб, які шукають роботу вперше і належним чином зареєстровані в Державній службі зайнятості як безробітні, на отримання допомоги по безробіттю¹⁴. Тут виникає питання про правильність такої норми. На нашу думку, норма цілком справедлива і відповідає основним правам і свободам людини у сфері права соціального захисту. Безперечно, це важлива гарантія і

підтримка для молодих спеціалістів. Однак вважаємо, що фінансування цієї допомоги повинно здійснюватися за рахунок бюджетів відповідних рівнів, а не за рахунок страхових внесків. Аналогічним чином повинно вирішуватися питання і щодо фінансування консультаційних послуг працюючим пенсіонерам.

Крім того, характерною ознакою страхових ризиків є те, що категорія осіб, які підлягають захисту від них, чітко передбачена законом.

Отже, страховий соціальний ризик можна визначити як можливість настання негативних наслідків у вигляді втрати заробітної плати (доходу) або її зменшення для осіб, застрахованих в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, та деяких інших осіб, чітко передбачених законом.

1. *Вигдорчик Н.А.* Теоретические основы социального страхования. Второе исправленное издание. – Петроград: Книгоиздательское Товарищество «Книга», 1923. – С. 12. 2. *Синчук С.* Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення // *Право України.* – 2003. – № 3. – С. 55-59. 3. *Болотіна Н.Б.* Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. – К.: Знання, 2005. – С. 65-66. 4. *Мачульская Е.Е.* Право социального обеспечения. Перспективы развития. – М.: Городец, 2000. – С. 12. 5. *Роик В.Д.* Социальная защита работника в процессе труда: проблемы теории и практики: Автореф. дис. ... докт. экон. наук: спец. 08.00.07. – М., 1994. – С. 21. 6. *Теттенборн З.Р.* Советское социальное страхование. – М.: Вопросы труда, 1929. – С. 41-42. 7. *Вигдорчик Н.А.* Цит. работа. – С. 13-14. 8. *Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям* Закон України від 1 червня 2000 р. // *ВВР України.* – 2000. – № 35. – С. 290. 9. *Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування* від 14 січня 1998 р. // *ВВР України.* – 1998. – № 23. – С. 121. 10. *Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття* Закон України від 2 березня 2000 р. // *ВВР України.* – 2000. – № 22. – С. 171. 11. *Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням* Закон України від 18 січня 2001 р. // *ВВР України.* – 2001. – № 14. – С. 71. 12. *Федорова М.Ю.* Теоретические проблемы правового регулирования социального страхования: Дисс.... докт. юрид. наук: 12.00.05. – СПб., 2003. – С. 19-20. 13. *Мачульская Е.Е.* Цит. работа. – С. 9-10. 14. *Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням* Закон України від 18 січня 2001 р. // *ВВР України.* – 2001. – № 14. – С. 71.